

SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİ FATİH 4171 VE LALELİ 1991 NO'LU *ACÂİBÜ'L-MAHLÛKÂT VE ĞARÂİBÜ'L-MEVĀDÂT* NÜSHALARINDAKİ HATİME TASVİRLERİNİN MUKAYESESİ

COMPARISON OF THE ILLUSTRATIONS IN THE EPILOGUE OF *AJĀ'IB AL-MAKHLÛQĀT WA ĞHARĀ'IB AL-MAWJÛDĀT* COPIES FROM SULEYMANİYE LIBRARY CLASSIFIED AS FATİH 4171 AND LALELİ 1991

Hayrunnisa TURAN*

ÖZ

Bu çalışmada Kazvîni (ö. 1283)'nin kozmografya ve coğrafya konularında kaleme aldığı eseri *Acâibü'l-Mahlûkât ve Ğarâibü'l-Mevcûdât*'ın Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki 1422 ve 1424 yıllarına tarihlendirilen Fatih 4171 ve Laleli 1991 numaralı Farsça nüshalarındaki hatime bölümü tasvirleri incelenmektedir. Eserin 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar ulviyyât (ayüstü alemi) ve süfliyyât (ayaltı alemi) oluşumlarına ilişkin farklı konularda sûretler içeren çok sayıda resimli nüshası bulunmakla beraber, nüshaların tamamında hatime bölümü tasvirleri yer almamaktadır. İncelenen nüshalardaki sayfalar içerisinde eksiklik ya da karışıklığa rastlanmakla beraber eser ana hatlarıyla dört mukaddime, iki makale ve bir hatime bölümünden oluşmaktadır. Eserin her iki nüshasındaki hatime bölümü alışlagelmiş canlılardan farklılık arz eden acayip yaratıkların tasvirlerini ihtiva etmektedir. Çeşitli coğrafyalardaki adalarda yaşayan tuhaf şekilli kavimler, farklı türde hayvanlardan doğan acayip sûretteki mürekkep hayvanlar ve garip canlılardan müteşekkil bu tasvirler arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konmaktadır. Söz konusu eserin en erken tarihli resimli nüshası olarak bilinen 1280 tarihli Arapça nüshasından örnekler eşliğinde de ikonografik geleneğin takibi ve mukayesenin zenginleştirilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasvir, Hatime, Acayip, Yaratık, Hayvan

ABSTRACT

In this study, illustrations of the epilogue from Suleymaniye Library classified as Fatih 4171 and Laleli 1991, which are dated 1422 to 1424, Persian copies of a cosmographic and geographic work *Ajā'ib Al-Makhlūqāt wa Ğharā'ib Al-Mawjūdāt* by Qazwīnī (d. 1283) are researched. However, the manuscript has many illustrated copies from the 13th century to the 19th century which include depictions about different subjects from the superlunar sphere and the sphere of the Earth. Just some of the copies have illustrations in the epilogue section. In the meantime, there is some deficiency or disarray among pages in the researched

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Samsun.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8251-8556> ♦ E-mail: nisacakmakci@hotmail.com

copies. The work generally includes four introductions, two articles and an epilogue. Both of the copies comprise illustrations of odd creatures different from the ordinary living beings in the epilogue section. The similarities and differences among the illustrations about oddly-shaped creatures from islands in various geographies, wondrous hybrid animals and weird beasts are presented. These strange creatures in the epilogue section of the work are found in three parts. The first part is about fabulous and unordinary tribes. This part includes firstly people of Gog and Magog with fangs, claws and animal hairs. The second one is Mensek people with human body and elephant ears, who lived in eastern side near Gog and Magog tribe. The third one is short people with large faces and dotted black skin, who lived in the mountains near the Iskandar's wall. The fourth one is people of Zabeq Island with wings and black, white, green skin. The fifth one is Sagsar people with dog head and human body, who lived in some islands of the Southern sea. The sixth one is people with two heads, multiple legs and bird sounds. The seventh one is elephant-like people with wings from jinn group, who lived on some islands. The eighth one is tall and blue-eyed horse-like people with human body and wings. The ninth one is female people with breasts, beautiful hair and sound. The tenth one is human-headed snakes. The eleventh one is people without heads, whose eyes and mouths are on their chest and who lived on some islands of China. The twelfth one is human-headed and big horned tortoises. The last one is Nasnas people who have only half a body and hop on one leg and lived in Yemen. The second part of the epilogue section is about strange, hybrid creatures from different kind of animals. The first one of this part is a cross-breed giraffe of a hyena, an antelope and a camel. The second one is a cross-breed of a horse and an onager. The third one is a cross-breed of a camel and a bukhti. The last one is a cross-breed of a man and a bear. The third part of the epilogue section is only about an oddly-shaped creature the giant Uj ibn Anaq, who lived in the time of Prophet Musa and Nuh. It is aimed to follow the iconographic tradition and the enrichment of the comparison in accompaniment with the illustrations from the earliest known Arabic copy of the manuscript dated to 1280.

Key Words: Illustration, Epilogue, Wondrous, Creature, Beast

Giriş

Kazvîni'nin dört mukaddime, iki makale ve bir hatime üzerine tertip ederek, evren ve yeryüzündeki çeşitli oluşumlar, garip yaratıklar ya da tanınmış varlıklara ilişkin sıra dışı özellikler hakkında hazırladığı eseri *Acâibü'l-Mahlûkât ve Ğarâibü'l-Mevcûdât*'ın 13.-19. yüzyıllara tarihlendirilen çok sayıda minyatürlü Arapça, Farsça ve Türkçe nüshası bulunmaktadır.¹ Konusu köken itibarıyla Yunan'a dayanan bu eserde Aristo'nun, Teofrast'ın ve Batlamyos'un eserlerinin bir özü verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Kazvîni'den bir yüz yıl kadar önce Tûsî tarafından da aynı isimde Farsça bir eser yazılmıştır.² Tûsî'nin eseri Kazvîni'nin tertibinden farklı olup on rûkn'e ve rûkûnler de fasillara ayrılmıştır.³ Kazvîni eserinin hamdele ve salvele bölümlerini müteakip, Hz. Peygamber'in "Allah'ın yarattıkları hususunda tefekkür edin"⁴ tavsiyesine vurgu yaparak okuyucuları Allah'ın yarattıkları üzerine düşünmeye teşvik etmek amacıyla böyle bir eser telif ettiğini özellikle belirtmektedir. Eserin mevcut nüsha sayısı göz önünde bulundurulduğunda da konu dağarcığı açısından okuyucu nezdinde ne denli rağbet gördüğü anlaşılmaktadır.

Eserin mukaddime bölümünde acayip, garip, mahlûkât ve mevcûdat kavramlarının tanımlaması yapılmakta, birinci makaledeki ulviyyât (ayüstü alemi) bölümünde gezegenler, burçlar, ay menzilleri, semavi ruhlar ve meleklerden bahsedilerek zaman mefhumuna değinilip sırasıyla günler, aylar ve mevsimler hakkında bilgi verilmektedir. Süfliyyât (ayaltı alemi) ile ilgili ikinci makalede yer, ateş, su ve hava küreleri tanıtarak, madenler, bitkiler, hayvanlar ile insan ve uzuvları hakkında bilgi verilmektedir. Eserin sonunda yer alan küçük hacimli hatime bölümünde ise karalardaki ve denizlerdeki acayip yaratıklara değinilmektedir.⁵

Eserin bilinen en erken tarihli resimli nüshası 1280'de bizzat Kazvîni tarafından Arapça kaleme alınmış olup Münih Staatsbibliothek'te (MSS cod. Arab. 464) yer almaktadır. Bu çalışma kapsamında incelenen Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki resimli nüshalar ise 15. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenmekte olup Farsça⁶ kaleme alınmıştır. Bu dönem aynı zamanda resimli *Acâibü'l-Mahlûkât ve Ğarâibü'l-Mevcûdât* nüshalarının önemli ölçüde yaygınlaşmaya başladığı bir sürece tekabül etmektedir. Bilhassa Farsça tercüme halindeki resimli nüshaların Timurlu ve Türkmen yönetimi hamiliğinde zenginleştiği anlaşılmaktadır.⁷ Her iki nüshada da farklı dönemlere ait pek çok kopyada

1 Nüshalarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Berlekamp, 2011; Carboni, 2015; Seyhan, 1991.

2 Kut, 2010, 1,2.

3 Kut, 1988, 316.

4 Fatih 4171, 3a; Laleli 1991, 2a.

5 Kut, 1988, 315.

6 Eserin Farsça tercüme nüshalarında da ana hatlarıyla Arapça orijinalindeki gibi dört mukaddime, iki makale ve bir hatimeden oluşan tertip ile konu sıralamasında diğer nüshalarda karşılaşılan düzen uygulanmıştır. Ancak metin içeriğiyle ilgili bazı ayrıntılarda küçük farklılıklar mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

7 Berlekamp, 2011, 153, 154.

yer alan gezegen, burç, takım yıldız, bitki ve hayvan tasvirleriyle karşılaşılma beraber, makale çalışmasının sınırları göz önünde bulundurularak bu çalışmada Süleymaniye Kütüphanesi nüshalarının yalnızca hatime bölümlerinde yer alan tasvirlerin değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Eserin çeşitli nüshalarında ve farklı konulardaki tasvirler genellikle birinci ve ikinci makale bölümlerinde yer almaktadır. Ancak en erken tarihli nüshanın yanı sıra bu çalışmada değerlendirilen nüshaların hatime bölümlerinin de tasvirler içermesi, bu tasvirlere ve konularına ilişkin ikonografik geleneğin takibi, benzerlik ve farklılıkların ortaya konması açısından önem arz etmektedir. Süleymaniye Kütüphanesi Fatih 4171 no'lu nüshasının hatime bölümü 17 tasvir, Laleli 1991 no'lu nüshasındaki hatime bölümü 16 tasvir içermektedir. Münih nüshasının ise hatime bölümünde 30 tasvir bulunmakla beraber bunlardan sadece 17 tanesi diğer iki nüshadaki tasvirlerle mukayeseye tabi tutmak amacıyla bu çalışmaya dahil edilmiştir. Böylelikle makalede toplam 50 adet minyatürün değerlendirmesi gerçekleştirilmektedir. Erken dönem İslam tasvir geleneğini yansıtan en erken tarihli resimli nüsha ile diğer iki nüsha arasındaki yaklaşık bir buçuk asırlık zaman farkı da göz önünde bulundurularak ilgili tasvirler yalnızca şekil açısından değil dönemsel üslup açısından da değerlendirilmektedir.

Tespit edilebilen *Acâibü'l-Mahlûkât ve Ğarâibü'l-Mevcûdât* nüshaları arasında 14. yüzyılın başlarına tarihlendirilen Londra nüshası (British Library, Or. 14140) ile Süleymaniye Kütüphanesi nüshasının (Yeni Cami, 813) hatime bölümü tasvirleri bulunmaktayken, Gotha nüshası (Forschungsbibliothek, Ms. A 1506) ile aynı yüzyılın ortalarına tarihlendirilen Doha nüshası (Islamic Art Museum, MSS 647) hatime bölümü tasviri içermemektedir.⁸ 1501 tarihli Süleymaniye nüshası (Fatih 4172) ile 16. yüzyıl sonlarına tarihlendirilen Topkapı Sarayı Müzesi nüshasında (A. 3632) ve 1701 tarihli Manisa İl Halk Kütüphanesi nüshasında⁹ (45 Hk. 5355) da hatime bölümü tasvirleri bulunmamaktadır. 1580 tarihli St. Petersburg nüshasında (D 370) ise hatime bölümü tasvirlerinin bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁰ Londra nüshasındaki tasvirler gerek renk kullanımı gerekse figüratif oluşum açısından en erken tarihli Münih nüshası tasvirleriyle yakın benzerlik arz etmektedir.¹¹ Bu iki nüsha tasvirleri arasındaki benzerlikte dönemsel yakınlığın büyük ölçüde etkili olduğu düşünülmektedir. Yalnızca bazı nüshaların hatime bölümlerinde sıralanan çeşitli sıra dışı yaratıklardan bir kısmının ise farklı dönemlere ait nüshaların hatime dışındaki bölümlerinde de tasvirlerine yer verildiği görülmektedir. Resimli *Acâibü'l-Mahlûkât ve Ğarâibü'l-Mevcûdât* nüshalarına ilişkin sınırlı sayıdaki çalışmalarda genellikle bir ya da birkaç nüshanın tasvirlerinin genel çerçeveden değerlendirildiği ve hatime bölümü tasvirlerinin ayrıca incelenmediği fark edilmektedir. Bu noktadan hareketle bu çalışmada minyatürlü bütün nüshalarda rastlanmayan hatime bölümü tasvirlerine dikkat çekilmek istenmekte ve aynı döneme ait iki farklı nüshanın mukayesesi gerçekleştirilmektedir.

8 Carboni, 2015, 167, 168.

9 Başkan, 2007.

10 Moor, Rezvan, 2002, 65, 66.

11 Londra nüshası hatime bölümü tasvirleri için bkz. Carboni, 2015, 16-18, 36, 90, 145.

Nüshaların Genel Tanımı ve Fiziksel Özellikleri

Süleymaniye Kütüphanesi Fatih 4171 numarada kayıtlı, 229x143 (150x90) mm ölçülerindeki,¹² 17 satırlık talik hatla yazılmış *Acâibü'l-Mahlûkât ve Ğarâibü'l-Mevcûdât* nüshası H. 825 (M. 1422) yılının Rebiü'l-evvel ayında terkip ve tezyin edilmiştir. Eserin miklebli bordo renk deri cildi soğuk şemselidir. Cildin şemse, salbek ve köşebentlerinde rûmî ve palmet motifleri işlenmiştir. Nüshanın cild iç kapaklarında battal ebru çalışmasına, zahriye sayfalarındaki kenarsuyu tezhibinde vakvak üslubuna ve lacivert zeminli beyzi şemselerin köşelerinde ise aslan, kaplan, boğa, simurg, ejderha, kilin gibi hayvan ve fantastik yaratık figürlerine rastlanmaktadır. Bu nüshada farklı konularda resmedilmiş toplam 374 tasvir yer almaktadır.

Aynı kütüphanede Laleli 1991 numarada kayıtlı, 256x175 (188x95) mm ölçülerindeki,¹³ 17 satırlık talik hatla yazılmış nüsha ise H. 827 (M. 1424) yılında Ahmed Muhammed tarafından istinsah edilmiştir. Eserin miklebli sarı renk deri cildi soğuk şemselidir. Cildin şemse ve salbeklerinde rûmî ve palmet motifleri işlenmiştir. Nüshanın cild iç kapağında battal ebru çalışmasına, unvan sayfasında ise hatâyî ve rûmî motiflerinden oluşan ikilî tezhibe rastlanmaktadır. Bu nüshada farklı konularda resmedilmiş toplam 381 tasvir bulunmaktadır.

Gerek Fatih 4171 gerekse Laleli 1991 no'lu nüshalardaki tasvirler, sade kompozisyonları, çekik gözlü zarif figürleri, Uzakdoğu etkili bulut motifleri, basit bitki öbekleri ve tezyinatta altın yaldızın yoğun kullanımıyla Timurlu dönemi Şiraz üslubunun özelliklerini yansıtmaktadır. Bazı sayfaların yerinin değiştiği anlaşılabilir, tasvirlerin konusu sırasıyla ulviyyât bölümüne ait gezegen, takım yıldız ve burçlar, çok daha kapsamlı olan süfliyyât bölümünde ise rüzgarlar, hale ve gökkuşağı, çeşitli dağlarda, denizlerde, adalarda yaşayan insan, hayvan ve tuhaf yaratıklar, alfabetik olarak Elif'ten Ye'ye kadar çeşitli ağaçlar ve otlar ile evcil ve yabancı hayvanların yanı sıra Nil Nehri'ndeki mikyas, Ferhad'ın Bisütun Dağı'na nakşettiği tılsımlar ya da çadır ve çeşme gibi farklı unsurlardan oluşmaktadır.

Nüshalarda Yer Alan Hatime Bölümü Tasvirleri

Süleymaniye Kütüphanesi Fatih 4171 ve Laleli 1991 no'lu *Acâibü'l-Mahlûkât ve Ğarâibü'l-Mevcûdât* nüshalarının hatime bölümünde, şekil itibarıyla tanınmış hayvanlardan ya da insanlardan farklı olan acayip yaratıklardan üç kısımda bahsedilmektedir. Kısa açıklamalar eşliğinde değinilen bu yaratıkların tasvirleri, bahsedildikleri bölümün hemen yanı başında yer almaktadır. Hatime bölümü Fatih nüshasında 276a sayfasından, Laleli nüshasında 287b sayfasından başlamaktadır. Hatimenin birinci kısmı Allah Tealâ'nın yarattığı yeryüzünün çeşitli taraflarında ve denizlerin adalarında yaşayan garip şekilli kavimlerden oluşmaktadır. Eserin Arapça ve Farsça metinlerinde bildirildiği üzere bu kavimlerden ilki **Ye'cûc ve Me'cûc**'tür. Sayılarını Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği bu kavmin uzunluğu insan boyunun yarısı kadar olup, yırtıcı hayvan dışı gibi dış-

12 Seyhan, 1991, 233.

13 Seyhan, 1991, 202.

lere, pençe tırnaklara ve hayvan kılı şeklinde tüylere sahiplerdir. Farsça nüshalarda ayrıca deniz hayvanlarıyla beslenen bu kavmin Kehf suresi 94-97. ayetlerde de bildirildiği üzere, kadim zamanlarda bozgunculuk yaptıkları bir diyarın halkı tarafından Zülkarneyn'e şikayet edilmesinden, Zülkarneyn'in bunlara karşı bir set inşa ettirmesi üzerine halkın bu kavmin fesadından kurtulmuş olmasından bahsedilmektedir.¹⁴ En erken tarihli Münih nüshasıyla Fatih ve Laleli nüshalarındaki tasvirlerde Ye'cüc ve Me'cüc'ün kısa boylu ve çıplak şekilde resmedildiği görülmekle beraber, Münih nüshasında iri ve keskin dişler, pençe tırnaklar ve vücudu saran kıllar metinde geçtiği şekilde belirgin resmedilmişken, Fatih ve Laleli nüshalarında vücutlara kuyrukların eklendiği ve üreme organlarının belirginleştirildiği, kılların saç, sakal ve bıyıklarda yoğunlaştığı görülmektedir. Laleli nüshası tasvirinde ayrıca ağızlarından taşan boynuzvari dişler dikkat çekmektedir. Fatih ve Laleli nüshalarındaki tasvirlerin kenarında "Sûret-i Ye'cüc ve Me'cüc" ifadesi yer almaktadır. (Resim 1, 2, 3)

Tûsî'ye ait *Acâibü'l-Mahlûkât ve Ğarâibü'l-Mevcûdât* isimli eserin Türkçe tercümesinde Ye'cüc ve Me'cüc kavmi Mensek kavmiyle birlikte anılmaktadır. Bu nüshada bunların tamamının Türk neslinden ve Yafes zürriyetinden olduğu, insan sûretli, geyik tabiatlı yani vahşi oldukları, tırnaklarının hınzır tırnağına benzediği, tüylerinin koyun tüyü gibi olduğu, her kimi görürlerse yedikleri ve meşelerde yaşadıkları bildirilmektedir.¹⁵

Resim 1:
Ye'cüc ve Me'cüc
Kavmi, MSS cod. Arab.
464, 207b.

Resim 2:
Ye'cüc ve Me'cüc
Kavmi, Fatih 4171, 276b.

14 Fatih 4171, 276b; Laleli 1991, 287b, 288a; Münih 464, 207b.

15 Tûsî, 2012, 249b.

Resim 3: Ye'cûc ve Me'cûc Kavmi, Laleli 1991, 287b.

Bu kısımda zikredilen kavimlerden bir diğeri **Mensek**¹⁶'tir. Metinde bildirildiği üzere, doğu tarafında Ye'cûc ve Me'cûc kavminin yakınında yaşayan bir kavimdir. İnsan sûretindeki bu kavmin kulakları fil kulağı şeklinde birer örtü gibidir. Kulaklardan birini yatak olarak kullanmakta, diğeriyle yorgan gibi üstlerini örtmektedirler.¹⁷ Fatih nüshası metninde de bu kavim *Mensek* şeklinde belirtilmekle beraber tasvirin üzerinde **Sûret-i Gelfim Gûşan** (Kilim Kulaklar?) ifadesi yer almaktadır.¹⁸ Laleli nüshasındaki tasvirin yanında ise "Sûret-i Kavm-i Mensek" ifadesi okunmaktadır. Münih, Fatih ve Laleli nüshalarındaki Mensek kavmi tasvirlerinin ortak noktası insan bedenine sahip çıplak figürlerdeki uzun ve geniş kulakların vücutlarının büyük bir bölümünü örter vaziyette resmedilmesidir. Münih nüshasındaki figürlerde koşar pozisyonda hareketlilik ön plandayken, Fatih nüshasında kadın ve erkek iki farklı cinsin resmedilmesi dikkat çekmektedir. Laleli nüshasında ise kulakların boyunun diğer iki nüshaya göre uzun tutulduğu görülmektedir. (Resim 4, 5, 6)

Resim 4: Mensek Kavmi, MSS cod. Arab. 464, 207b.

16 Bu kavim Ye'cûc ve Me'cûc kavmi ile birlikte Tirmizî'de yer alan bir Hadis-i Şerif'te de zikredilmektedir. Hadisin tamamı "Te'vil, Sâris, Mensik ve Ye'cûc ile Me'cûc gibi sayılamayacak kadar çok olan milletler nerede? Bunlara nispetle siz siyah ökünün sırtında beyaz kıllar ve hayvanın kolundaki bir nişan gibisiniz" şeklindedir. Bkz. Gazâlî, 1975, 277.

17 16. yüzyılın sonlarına tarihlendirilen *Ahval-i Kıyamet* nüshalarında Ye'cûc ve Me'cûc kavminin tıpkı Mensek kavmiyle ilgili olarak anlatıldığı şekilde, fil kulağına benzer büyük kulaklar eşliğinde ve bunlardan birini yatak diğeri yorgan yapmış vaziyette resmedildiği minyatürler bulunmaktadır bkz. And, 2008, 307, 308.

18 Fatih 4171, 276b, 277a; Laleli 1991, 288a; Münih 464, 207b.

Resim 5: Mensek Kavmi, Fatih 4171, 277a.

Resim 6: Mensek Kavmi, Laleli 1991, 288a.

Kavimlerden bir diğeri **Sedd-i İskender yakınındaki bazı dağlarda yaşayan kavimdir**. Metinde ifade edildiği üzere kısa boylu, geniş yüzlü, siyah tenli, ciltleri üzerinde beyaz ve sarı noktalar bulunan, her birinin uzunluğu beş karış olan bu kavim diğer yaratıklardan korkup ağaçlarda yatarlar.¹⁹ Fatih ve Laleli nüshalarındaki tasvirlerde benzer şekilde çıplak vücutlarında beyaz benekler bulunan, siyah tenli ve kısa boylu insan figürleri yer almaktayken, Münih nüshasındaki çıplak figürler açık ten rengine sahip olup, diğer kavimlere ait figürlerin tasvirlerinde olduğu gibi hareketlilikleriyle ön plandadır. Münih ve Fatih tasvirlerinde üçer figüre, Laleli tasvirinde iki figüre yer verilmiştir. Laleli nüshasındaki tasvirin yanında “Süret-i Kavm” ifadesi okunmaktadır. (Resim 7, 8, 9)

Resim 7: Sedd-i İskender Yakınındaki Bazı Dağlarda Yaşayan Kavim, MSS cod. Arab. 464, 207b.

19 Fatih 4171, 277a; Laleli 1991, 288a; Münih 464, 207b.

Resim 8: Sedd-i İskender Yakınındaki Bazı Dağlarda Yaşayan Kavim, Fatih 4171, 277a.

Resim 9: Sedd-i İskender Yakınındaki Bazı Dağlarda Yaşayan Kavim, Laleli 1991, 288a.

Hatime bölümü metninde geçen kavimlerden bir diğeri **Zabec Adası'nda yaşayan kavim**dir. Metne göre insan sûretindeki siyah, beyaz ve yeşil renkli bu kavim anlaşılmas bir dil konuşmakta, insan gibi yiyip içmekte ve kanatlarıyla uçabilmektedir.²⁰ Münih nüshasında bu kavme dair iki adet siyah kanatlı çıplak figür resmedilmiş olup figürlerden biri siyah tenli ve kuyrukludur. Diğer figür ise kırmızıya yakın ten rengine sahiptir. Fatih nüshasında rengarenk kanatları bulunan üç çıplak figürden biri siyah, biri beyaz ve diğeri kırmızı renklidir. Alt kısmı tahribata uğramış Laleli tasvirinde ise uçar vaziyette, biri siyah diğeri beyaz renkli ve kanatlı iki çıplak figür resmedilmiştir ki metne en uygun tasvir budur. Fatih nüshasındaki tasvirde “Sûret-i İşan (Onların Resmi)” ifadesi, Laleli nüshasındaki tasvirin altında ise “Sûret-i Kavm-i Cezire-i Zabec (Zabec Adası Kavminin Resmi)” ifadesi yer almaktadır. (Resim 10, 11, 12)

Resim 10: Zabec Adası'nda Yaşayan Kavim, MSS cod. Arab. 464, 208a.

20 Fatih 4171, 277a; Laleli 1991, 288a, 288b; Münih 464, 208a.

Resim 11: Zabc Adası'nda Yaşayan Kavim, Fatih 4171, 277a.

Resim 12: Zabc Adası'nda Yaşayan Kavim, Laleli 1991, 288a.

Kavimlerden bir diğeri **güney denizinin bazı adalarında yaşayan Segsar kavmidir**. Metnin bildirdiği üzere başları köpek başı, vücutları insan vücudu biçiminde olan bu kavim adadaki bol meyveli ağaçlardan ve buldukları türlü hayvanlardan yerler. Konuşmaları tuhaf olan bu kavme köpek gibi anlamında segsar derler.²¹ Bu kavme ilişkin

tasvir Fatih nüshasında yer almamaktadır. Münih nüshasındaki tasvirde başları tamamen köpek başı biçiminde, kuyruklu insan vücuduna sahip karşılıklı iki çıplak figür yer almakta-yken, Laleli nüshasında biri kadın diğeri erkek iki çıplak insan görünümündeki figürün ise başlarının yarısı insan yarısı köpek şek-

Resim 13: Güney Denizinin Bazı Adalarında Yaşayan Segsar Kavmi, MSS cod. Arab. 464, 208b.

lindedir. Tasvirin yanında “Sûret-i Segsar” ifadesine yer verilmiştir. Münih nüshasındaki figürlerin etraflarına ayrıca, metinde meyveli ağaçlardan beslenmeleri yönündeki ifadenin hareketle basit bitkisel motifler yerleştirildiği düşünülmektedir. (Resim 13, 14)

Tûsî'ye ait *Acâbü'l-Mahlûkât ve Ğarâbü'l-Mevcûdât* isimli eserin Türkçe tercümesinde de isimleri zikredilmeksizin, bir adada yaşayan yüzleri it şeklindeki insan yi-

²¹ Fatih 4171, 277b; Laleli 1991, 288b; Münih 464, 208b.

yici bir kavimden bahsedilmektedir. Bu kavmin, yakaladıkları insanları evlerinde kaynayan kazanlara atıp yedikleri bildirilmektedir.²²

Kavimlerden bir diğeri **iki başlı ve çok ayaklı kavimdir**. Metne göre sesleri kuş sesine benzeyen bu kavmin söylediklerinden hiçbir şey anlaşılmaz.²³ Münih nüshası tasvirinde iki başlı ve altışar bacaklı iki ayrı çıplak erkek figürü yer alırken, Fatih ve Laleli nüshalarında iki başlı ve beş bacaklı tek çıplak figür resmedilmiştir. Fatih tasvirindeki figür kadın sûretine benzer vaziyette olup, Laleli tasvirindeki figür uzun saçlı ve sakallıdır. Fatih nüshasındaki tasvirde “Sûret-i Ân (Onun Resmi)” ifadesi yer almaktayken, Laleli nüshasında muhtemelen bir sonraki tasvirle karıştırılarak “Sûret-i Kavmî ki Hortum Darend (Hortum Sahibi Bir Kavmin Resmi)” ifadesine yer verilmiştir. (Resim 15, 16, 17)

Resim 14: Güney Denizin Bazı Adalarında Yaşayan Segsar Kavmi, Laleli 1991, 288b.

Resim 15: İki Başlı ve Çok Ayaklı Kavim, MSS cod. Arab. 464, 205a.

◀ **Resim 16:** İki Başlı ve Çok Ayaklı Kavim, Fatih 4171, 277b.

▶ **Resim 17:** İki Başlı ve Çok Ayaklı Kavim, Laleli 1991, 288b.

22 Tûsî, 2012, 297b.

23 Fatih 4171, 277b; Laleli 1991, 288b; Münih 464, 205a.

Kavimlerden bir diğeri **bazı adalarda yaşayan kanatlı ve hortumlu kavimdir**. Metinde geçtiği üzere ince bir hortuma ve saçlara sahip bu kavim iki ya da dört ayağı üzerinde yürüyebilmekte ve uçabilmektedir. Cin sınıfından oldukları söylenmektedir.²⁴ Yalnızca Münih tasvirindeki figürlerin kanatları resmedilmişken, nüshaların üçündeki tasvirlerde de iki ayaklı insan gövdeli çıplak figürler yüzlerinden aşağı uzanan hortumlara sahiptir. Münih ve Laleli tasvirlerindeki hortumlar ikişer figürün çenelerinden uzanmaktayken, Fatih tasvirindeki hortumun tek erkek figürünün burnundan uzanması dikkat çekmektedir. Bu tasvirle birlikte “Sûret-i Ân (Onun Resmi)” yazısı okunmaktadır. Laleli nüshasındaki tasvirin altında ise “Sûret-i İnsan ki Hortum Darend (Hortum Sahibi İnsan Resmi)” ifadesine yer verilmiştir. (Resim 18, 19, 20)

Resim 18: Bazı Adalarda Yaşayan Kanatlı ve Hortumlu Kavim, MSS cod. Arab. 464, 208b.

Resim 19: Bazı Adalarda Yaşayan Kanatlı ve Hortumlu Kavim, Fatih 4171, 277b.

Resim 20: Bazı Adalarda Yaşayan Kanatlı ve Hortumlu Kavim, Laleli 1991, 288b.

24 Fatih 4171, 277b; Laleli 1991, 288b; Münih 464, 208b.

Kavimlerden bir diğeri **at başlı ve insan bedenli kavimdir**. Metne göre iki kanatlı bu kavmin boyları uzun ve gözleri mavidir.²⁵ Her üç nüshada da at başı ve insan bedenine sahip, kanatlı ikişer çıplak figür resmedilmiştir. Fatih nüshasındaki figürlerden biri kadın, diğeri erkek bedeni şeklinde olup, çok renkli kanatlarıyla dikkat çekmektedir. Fatih ve Laleli nüshasındaki tasvirlerin kenarında “Sûret-i İşan (Onların Resmi)” ifadesi yer almaktadır. (Resim 21, 22, 23)

Resim 21: At Başlı ve İnsan Bedenli Kavim, MSS cod. Arab. 464, 205a.

Resim 22: At Başlı ve İnsan Bedenli Kavim, Fatih 4171, 278a.

Resim 23: At Başlı ve İnsan Bedenli Kavim, Laleli 1991, 289a.

25 Fatih 4171, 277b, 278a; Laleli 1991, 288b, 289a; Münih 464, 205a.

Kavimlerden bir diğeri **kadın sûretindeki güzel saçlı ve memeli kavimdir**. Metne göre hoş sesli bu kavmin sesini dinlemek üzere hayvanlar bir araya toplanırlar.²⁶ Münih nüshasında bu kavme ilişkin tasvir yer almamaktadır. Fatih ve Laleli nüshalarındaki tasvirler ise uzun ve dalgalı saçlara sahip üçer çıplak kadın figüründen oluşmaktadır. Her iki nüshadaki tasvirin kenarında “Sûret-i Zenân (Kadınların Resmi)” ifadesine yer verilmiştir. (Resim 24, 25)

Resim 24: Kadın Sûretindeki Güzel Saçlı ve Memeli Kavim, Fatih 4171, 278a.

Resim 25: Kadın Sûretindeki Güzel Saçlı ve Memeli Kavim, Laleli 1991, 289a.

Kavimlerden bir diğeri **başı insan, bedeni yılan şeklindeki kavimdir**.²⁷ Münih nüshasında siyah tenli insan başına ve kıvrımlı yılan gövdesine sahip iki ayrı figür resmedilmişken, Fatih ve Laleli nüshalarında insan başlı ve yılan gövdeli tek figür yer almaktadır. Münih ve Laleli figürlerinin yılan gövdesindeki benekler dikkat çekmektedir. Fatih nüshasındaki tasvirin yanında “Sûret-i Ân (Onun Resmi)” ifadesi okunmaktadır. (Resim 26, 27, 28)

Resim 26: Başı İnsan ve Bedeni Yılan Şeklindeki Kavim, MSS cod. Arab. 464, 205b.

26 Fatih 4171, 278a; Laleli 1991, 289a.

27 Fatih 4171, 278a; Laleli 1991, 289a; Münih 464, 205b.

◀ **Resim 27:**

Başı İnsan ve Bedeni Yılan
Şeklindeki Kavim, Fatih 4171, 278a.

▶ **Resim 28:**

Başı İnsan ve Bedeni Yılan
Şeklindeki Kavim, Laleli 1991,
289a.

Kavimlerden bir diğeri **Çin'in bazı adalarında yaşayan kavimdir**. Metne göre bu kavmin başları bedenleri üzerinde yer almayıp, gözleri ve ağızları göğüsleri üzerindedir.²⁸ Laleli nüshasında bu kavme dair tasvir bulunmamaktadır. Münih ve Fatih nüshalarında ise yüzleri göğüs hizasında resmedilmiş ikişer çıplak insan görünümlü figür yer almaktadır. Münih nüshasındaki figürlerin bedenleri hareket halinde ve yüzleri belli belirsiz resmedilmişken, Fatih nüshasındaki figürlerin yüz hatları oldukça belirgin olup sakalları bulunmaktadır. (Resim 29, 30)

Resim 29: Çin'in Bazı Adalarında Yaşayan Kavim, MSS cod.
Arab. 464, 205b.

Resim 30: Çin'in Bazı Adalarında Yaşayan Kavim,
Fatih 4171, 278a.

28 Fatih 4171, 278a; Laleli 1991, 289a; Münih 464, 205b.

Kavimlerden bir diğeri **yüzleri insan yüzü, sırtları kaplumbağa biçimindeki kavimdir**. Metinde bildirildiği üzere bu kavmin başları üzerinde uzun boynuzları vardır.²⁹ Her üç nüshadaki tasvirde insan yüzlü ve kaplumbağa gövdeli birer figür yer almaktadır. Münih ve Laleli nüshalarındaki figürlerin başı üzerinde ayrıca boynuz bulunmaktadır. Münih tasvirindeki boynuz diğerine göre oldukça uzundur. Fatih nüshasındaki tasvirde “Sûret-i Ân (Onun Resmi)” ifadesi yer almaktadır. (Resim 31, 32, 33)

Kavimlerden bir diğeri **Nesnas isimli kavimdir**. Metne göre her birinin tıpkı bir insanın yarısı gibi yarım başı, yarım bedeni, tek eli ve tek bacağı bulunur. Tek bacağı üzerinde sıçrayarak ilerleyen bir kavimdir. Yemen tarafında yaşadığı bilinen bu kavmin mensupları konuşabilirler.³⁰ Her üç nüshanın tasvirinde de tek kol ve bacaklı profilden resmedilmiş ikişer çıplak insan figürü bulunmaktadır. Münih tasvirindeki figürlerin metinde ifade edildiği şekilde sıçrar vaziyette olması dikkat çekmektedir. Fatih nüshasındaki tasvirde “Sûret-i Nesnas” ifadesine yer verilmiştir. (Resim 34, 35, 36)

Tûsî'ye ait *Acâibü'l-Mahlûkât ve Ğarâibü'l-Mevcûdât* isimli eserin Türkçe tercümesinde üç farklı Nesnas kavmi zikredilmektedir. Bunlardan birinde, güney sınırında yaşayan hayvan cinsinden bir kavim oldukları, boylarının on iki eriş, tenlerinin siyah olduğu, akıllarının bulunmadığı, ömürlerinin üç insan ömrü kadar olduğu ve Yemen tarafında onları avlayıp yedikleri bildirilmektedir. Diğer bir rivayette, her vilayette o vilayet kavminin şeklinde olan bir cins dev olarak Nesnas'tan bahsedilmektedir. Konuşabilen bu vahşi kavmin her birisinin boyu bir ağaç kadardır. Eğer bir kişi onlardan birisini öldürürse, onların kabilesi on kişi öldürürler ve kendilerinden birini öldüren kişinin köyünü harap ederler. Üçüncü cins Nesnas kavmi ise Katu sınırında yaşar. Boyları uzun ve başları eşek başı gibi olur.³¹

29 Fatih 4171, 278b; Laleli 1991, 289a; Münih 464, 205b.

30 Fatih 4171, 278b; Laleli 1991, 289b; Münih 464, 205b.

31 Tûsî, 2012, 253b, 254a, 296b, 297a.

Resim 31: Yüzleri İnsan Yüzü, Sırtları Kaplumbağa Biçimindeki Kavim, MSS cod. Arab. 464, 205b.

Resim 32: Yüzleri İnsan Yüzü, Sırtları Kaplumbağa Biçimindeki Kavim, Fatih 4171, 278b.

Resim 33: Yüzleri İnsan Yüzü, Sırtları Kaplumbağa Biçimindeki Kavim, Laleli 1991, 289b.

Resim 34: Nesnas Kavmi, MSS cod. Arab. 464, 205b.

Resim 35: Nesnas Kavmi, Fatih 4171, 278b.

Resim 36: Nesnas Kavmi, Laleli 1991, 289b.

Hatime bölümünün ikinci kısmı farklı türde hayvanların çiftleşmesinden doğan acayip şekilli bileşik hayvanlardan oluşmaktadır. Bunlardan biri **sırtlan, dişi deve ve antilop arasından doğan hayvan**dır. Metne göre bu hayvan zürafa olarak bilinmektedir.³² Bu bileşik hayvana ilişkin Laleli nüshasında tasvir bulunmamaktadır. Münih tasvirindeki figür baş ve boyun yapısı itibarıyla bir deveyi andırmaktayken, Fatih tasvirindeki figür ise gerek baş ve boyun kısmı gerekse derisindeki çizgisel hatlar itibarıyla zürafaya benzemektedir. Bu tasvirin içerisinde ayrıca “Süret-i Zerâfe (Zürafa Resmi)” ifadesi okunmaktadır. (Resim 37, 38)

Resim 37: Sırtlan, Dişi Deve ve Antilop Arasından Doğan Hayvan, MSS cod. Arab. 464, 206a.

Resim 38: Sırtlan, Dişi Deve ve Antilop Arasından Doğan Hayvan, Fatih 4171, 279a.

32 Fatih 4171, 278b; Laleli 1991, 289b; Münih 464, 206a.

Bunlardan bir diğeri **at ve yaban eşeginden doğan katırdır**. Metne göre gayet güzel sûretli bir hayvan olduğu bilinir. Rivayete göre, Kısra Erdeşir'in Ahder isimli atının bir katırla çiftleşmesinden doğan eşek cinsinin Ahderiyye olarak anıldığı bilinmektedir.³³ Münih ve Laleli tasvirlerindeki kahverengi katır figürleri hareket halinde resmedilmişken, Fatih tasvirindeki benekli beyaz katır figürü durağandır. Bu figürün üzerinde ayrıca "Mütevellid ez Esb ve Gûr (At ve Yaban Eşeginden Doğan)" ifadesi yer almaktadır. (Resim 39, 40, 41)

Resim 39: At ve Yaban Eşeginden Doğan Katır, MSS cod. Arab. 464, 206a.

Resim 40: At ve Yaban Eşeginden Doğan Katır, Fatih 4171, 279a.

Resim 41: At ve Yaban Eşeginden Doğan Katır, Laleli 1991, 289b.

Bunlardan bir diğeri **iki ve tek hörgüçlü deveden doğan devedir**. Metne göre develer içinde en güzel sûretteki bu deve buhtî (iki hörgüçlü deve) olarak isimlendirilir.³⁴ Ancak Fatih tasvirindeki figürün üst kısmı tahribata uğramışsa da her üç nüshadaki deve figürlerinin tek hörgüçlü olarak resmedildiği görülmektedir. Münih tasvirindeki deve tamamen çıplakken, Fatih ve Laleli tasvirlerindeki develer kırmızı renk semerlidir. Fatih ve Laleli nüshalarındaki tasvirlerin kenarında "Sûret-i Eşter Buhtî (Çift Hörgüçlü Deve Resmî)" ifadesi yer almaktadır. (Resim 42, 43, 44)

33 Fatih 4171, 279a; Laleli 1991, 289b; Münih 464, 206a.

34 Fatih 4171, 279a; Laleli 1991, 289b; Münih 464, 206a.

Resim 42: İki ve Tek Hörgüçlü Deveden Doğan Deve, MSS cod. Arab. 464, 206a.

Resim 43: İki ve Tek Hörgüçlü Deveden Doğan Deve, Fatih 4171, 279a.

Resim 44: İki ve Tek Hörgüçlü Deveden Doğan Deve, Laleli 1991, 290a.

Bunlardan bir diğeri **insan ve ayıdan doğan türdür**. Metne göre uzuvlarının tamamı insana benzer ancak ayı gibi çok kılıdır ve konuşabilir.³⁵ Fatih ve Laleli nüshalarında yoğun kıllara sahip birer çıplak insan figürü bulunurken, Münih tasvirinde hareket halindeki iki çıplak insan figürünün kuyruklu resmedilmesi dikkat çekmektedir. Fatih ve Laleli nüshalarındaki tasvirlerin kenarında “Mütevellid ez Hars ve İnsan (Ayı ve İnsandan Doğan)” ifadesine yer verilmekteyken, Laleli nüshasında ayrıca bu ifadenin başına sûret kelimesi de getirilmiştir. (Resim 45, 46, 47).

Resim 45: İnsan ve Ayıdan Doğan Tür, MSS cod. Arab. 464, 206b.

35 Fatih 4171, 279a; Laleli 1991, 290a; Münih 464, 206b.

◀
Resim 46:
İnsan ve Ayıdan
Doğan Tür, Fatih
4171, 279a.

▶
Resim 47:
İnsan ve Ayıdan
Doğan Tür, Laleli
1991, 290a.

Son olarak hatime bölümünün üçüncü kısmında acayip sûretli canlılardan bahsedilmektedir. Hekimlerin ve müneccimlerin iddiasına göre tuhaf şekilli yaratıklardan doğanların mizaçları da gariptir.³⁶ Bunlardan biri **Uc bin Anak**'tır. Uc bin Anak'a dair kapsamlı bilgi Arapça nüshalarda yer almaktadır. Buna göre, Vehb bin Münebbih'ten rivayet edildiği üzere Uc bin Anak insanların en iyisi ve en güzeliydi. Uzunluğu, büyüklüğü ve ömrü vasfa sığmazdı. Allah Teâlâ ona öyle uzun bir ömür nasip etmişti ki Musa aleyhisselam zamanını ve dahi Nuh aleyhisselam zamanını da idrak etmişti. Hz. Nuh'tan kendisini gemiye almasını istemişti. Hz. Nuh ise "Seni kim taşır ey Allah'ın düşmanı benden uzaklaş" buyurdu. Tufan suyu beline geliyordu. Yaratılışı ve fiilleri itibariyle zorbalıkla karada ve denizde dolaşüyor ve dilediğini ifsad ediyordu. İsrailoğullarının yaşadığı Tih Çölü'ne ulaştığında yakınlardaki büyük bir dağ kazıp başı üstüne kaldırarak İsrailoğullarını topluca helak etmek için üzerlerine indirmek istedi. Allah gagasında taş taşıyan bir kuş gönderdi. Kuş, taş Uc'un boynu üzerine atınca dağ üzerinde bir delik açılarak Uc'un boynuna geçti.³⁷ Allah Hz. Musa'ya haber verdi. Hz. Musa gelip asasıyla vurarak Uc'u

36 Fatih 4171, 279a, 279b; Laleli 1991, 290a; Münih 464, 210a.

37 *Acâibü'l-Mahlûkât ve Ğarâibü'l-Mevcûdât* nüshalarının büyük bir kısmında tam olarak bu hadisenin resmedildiği tasvirler bulunmaktadır. Münih nüshasından sonra muhtemelen ikinci en erken tarihli nüsha olduğu düşünülen ve 14. yüzyıla tarihlendirilen Londra nüshasında da Uc bin Anak'ın Allah tarafından gönderilen kuşun gagasıyla oymasına neticesinde boynuna geçmek üzere olan kaya parçası eşliğinde resmedildiği görülmektedir bkz. Carboni, 2015, 36. Aynı konunun işlendiği daha geç tarihli minyatürler ve Uc bin Anak'ın Hz. Musa'nın asasıyla öldürülmesine ilişkin farklı eserlerde yer alan minyatürler için bkz. Gutmann, Moreen, 1987, 112-117. Ayrıca bkz. Gutmann, 1989, 108-113. 16. yüzyılın sonlarına tarihlendirilen *Falname* nüshasında ise

öldürdü.³⁸ Farsça nüshalarda sadece Vehb bin Münebbih'ten yapılan rivayete göre Uc bin Anak'ın görünüşü güzel, uzun boylu ve iri cüsseli bir yaratık olduğu bildirilmektedir.³⁹ Her üç nüshadaki tasvirde Uc bin Anak'ı temsilen dev cüsseli birer figür resmedilmiştir. Münih tasvirindeki figür kollarını ileri geri hareket ettirmekleyen, Fatih tasvirindeki dizlerine kadar su içerisinde resmedilen figür sağ elindeki iri bir balığı başının üstüne kaldırmakta ve Laleli tasvirindeki figürün kolları arasında upuzun yılan gövdeli bir balık bulunmaktadır. Her üç tasvirdeki figür bel ve diz kapağı arası hariç çıplak vaziyettedir. Fatih ve Laleli nüshalarındaki tasvirlerin üzerinde “Sûret-i Uc bin Anak” ifadesi okunmaktadır. (Resim 48, 49, 50)

Resim 48: Uc bin Anak, MSS cod. Arab. 464, 210a.

Zübdetü't-Tevârih'te aktarılan bir rivayete göre Uc bin Anak, Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın yeryüzünde ilk kez zina ettiği bilinen Anak isimli kızının oğludur. Uc bin Anak'ın boyu yirmi üç bin üç yüz otuz üç zira' ve sülüs zira'dır. Uc bin Anak, üç bin altı yüz ve bir rivayete göre bin beş yüz yıl ömür sürmüştür ki Hz. Musa onu helak kılmıştır.⁴⁰ Bir başka rivayette de Uc'un Hz. Âdem'in oğlu ve aynı zamanda yeryüzünün ilk katili olarak bilinen Kabil ile kız kardeşi Anak'ın çocukları olduğu zikredilmektedir.⁴¹ Ayrıca İsrailoğullarının kendilerini yanlarında çekirge gibi hissettikleri, korkunç uzunluktaki Anakoğulları Nefilimler nedeniyle vaad edilmiş topraklara girmekten çekindikleri

Uc bin Anak boynuna geçmiş halka şeklindeki kayanın üzerinde duran kuş eşliğinde ve yanı başındaki Hz. Musa'nın asasıyla ayağına dokunduğu bir kompozisyonda resmedilmektedir bkz. Farhad, Bağcı, 2009, 36. *Sevâkıb-ı Menâkıb* isimli eserin çeşitli nüshalarında ise Uc bin Anak'ın tamamen farklı bir konuyla resmedildiği görülmektedir. Eserde anlatılan menkıbeye göre bu dev Hz. Musa'nın düşmanı değil eğitilmesi gereken olağanüstü bir yaratık olarak değerlendirilmektedir. Bir türlü doymak bilmeyen bu deve Hz. Musa bir parça ekme sunup bunu besmele çekerek yemesini tavsiye etmekte ve bu tavsiyeye uyması üzerine Uc bin Anak ilk kez doyduğunu hissetmektedir. Bu konunun işlendiği minyatürlerde Hz. Musa dev Uc'a ekme parçasını uzatırken görülmektedir. İlgili minyatürler için bkz. Haral, 2014, 133, 134, 238.

38 Münih 464, 210a; Kazvini, 2000, 385.

39 Fatih 4171, 279b; Laleli 1991, 290a.

40 *Zübdetü't-Tevârih*, 1583, 19a.

41 Bozkurt, 2012, 34.

bilgisi de tarihi kaynaklarda aktarılmaktadır.⁴² Uc bin Anak'ın Hz. Âdem'in kızının oğlu olduğu bilgisi Tûsî'ye ait *Acâibü'l-Mahlûkât* ve *Ġarâibü'l-Mevcûdât* isimli eserin Türkçe tercümesinde de yer almaktadır. Bu nüshada ayrıca Uc bin Anak'ın boynuna geçen kayayı, Allah tarafından gönderilen kuşun taş ile değil doğrudan gagasıyla deldiği bilgisi bulunmaktadır.⁴³

Değerlendirme ve Sonuç

En erken tarihli resimli *Acâibü'l-Mahlûkât* ve *Ġarâibü'l-Mevcûdât* nüshası olarak bilinen Münih nüshası (1280) hatime bölümündeki tasvirlerin, aynı nüshanın diğer bölümlerindeki tasvirlerle benzer şekilde siyah, kahverengi, kırmızının mat tonları kullanılarak ve kaba hatlar eşliğinde doğrudan sayfa zemini üzerine gerçekleştirildiği görülmektedir. Erken dönem İslam resimlerinin üslubunu yansıtan bu tasvirlerde acayip yaratıklara ilişkin metinde belirtilen vasıfların ana hatlarıyla biçimlendirilmesi yoluna gidildiği ve belirgin özellikler dışında ayrıntıya fazla yer verilmediği anlaşılmaktadır. Yalnızca metinde bahsi geçen figür ya da figürlerin kompozisyonu teşkil ettiği bu tasvirlerdeki tek istisna Segsar kavmiyle alakalı kompozisyona

Resim 49: Uc bin Anak, Fatih 4171, 279b.

yerleştirilen figürlerle aynı boylardaki yeşil yapraklı bitkilerdir. Bu bitki tasvirlerinin de metinde geçen Segsar kavminin, etraflarındaki meyve ağaçlarından beslendikleri yönündeki bilgiye istinaden kompozisyona dahil edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Erken İslam dönemi resimli eserlerinden olan *Varka* ve *Gülşah* ile *Nattü'l-Hayevan*'da da benzer bitki tasvirleriyle karşılaşılmaktadır. Münih tasvirlerinin dikkat çekici bir diğer yönü de kompozisyonda değilse de figürlerin tamamında hissedilen dinamizmdir. Tasvirlerdeki figürler çeşitli jestler eşliğinde oldukça hareketlidir. Münih nüshasından 20-30 yıl kadar sonra hazırlandığı düşünülen Londra nüshasının hatime bölümü tasvirlerinde de yakın benzerlikler fark edilmektedir. Bu noktada her iki nüsha arasındaki dönemsel yakınlık önem arz etmektedir. Fatih (1422) ve Laleli (1424) tasvirlerinde ise genel anlamda kompozisyonda hareketlilik hissedilmesine karşın figürler büyük ölçüde durağandır. Nüshalar arası bir diğer farklılık da Münih nüshasındaki tasvirlerin herhangi bir yerinde tasvire

42 Akıncı, 1969, 113.

43 Tûsî, 2012, 237b.

Resim 50: Uc bin Anak, Laleli
1991, 290a

ilişkin kısa notlar yer almazken, Fatih ve Laleli nüshalarında tasvirin bir kenarında kısa tanımlamalara yer verildiği görülmektedir. Aynı dönemin eserleri olan Fatih ve Laleli nüshalarındaki tasvirlerde ise nakış dilinin Münih nüshasına kıyasla ağır bastığı ve bilhassa kavimlerle ilgili figürlerde insana benzeyen uzuvlar dolayısıyla yüz ya da vücut çizimlerinde zarif hatlarla estetik unsurların vurgulandığı ve ayrıca çekik gözlü, dolgun ve kırmızı yanaklı yüzlerle de Timurlu dönemi Şiraz ekolüne dair uygulamaların yansıtıldığı fark edilmektedir. Örneğin Münih nüshası figürlerindeki cinsiyet ayırımına varmak oldukça güçken, Fatih ve Laleli nüshalarında bu ayırım bilinçli bir biçimde belirginleştirilmiştir. Fatih nüshası tasvirleri de Münih nüshasında olduğu gibi doğrudan sayfa zeminine yerleştirilmişse de kullanılan açık ve canlı renklerle daha zarif bir görünüm kazanmıştır. Benzer şekilde canlı renklere sahip Laleli nüshasındaki tasvirlerin bir kısmında zeminin altın yaldıza, diğer bir kısmında da maviye boyandığı görülmektedir. Gerek Fatih gerekse Laleli tasvirlerinde figürlerin dışında kompozisyonu tamamlayan küçük dolantı bulutlar ve bitki öbekleri de bu dönemin sıklıkla karşılaşılan uygulamalarındandır. Her üç nüshanın en bariz ortak noktası ise resmedilen tüm figürlerdeki çıplaklık vurgusudur. Hatime bölümü tasvir içermeyen nüshalarda da benzer oluşumlarla karşılaşılmaktadır. Örneğin çeşitli nüshaların ikinci makale bölümlerinde de zikredilen köpek başlı insan tasvirlerinin tıpkı hatime bölümündeki Segsar kavmiyle ilgili figürlerde olduğu gibi köpek başına sahip çıplak insan görünümünde resmedildiği görülmektedir. Tasvirlerdeki figürlerin kısmen insana benzeyen uzuvları bulunmakla beraber konu itibarıyla bu figürler insan dışı yaratıkları temsil ettiğinden, insana özgü olduğu bilinen örtünme ihtiyacından uzak biçimde hayvanî tabiatlarıyla ön plana çıkarıldıkları düşünülmektedir. Bu noktada her ne kadar sıra dışı birtakım vasıflara sahip olsa da insan soyundan geldiği bilinen Uc bin Anak'ın diğer figürlerden farklı olarak vücudunun bel ve diz kapağı arası örtülü şekilde resmedilmesi de bu düşünceyi doğrular niteliktedir. Ancak tamamen çıplak vaziyetteki Uc bin Anak tasvirlerinin de bulunması sanatçının figürü tamamen olumsuz hususiyetleriyle ele aldığına işaret etmektedir. Zira Londra

nüshası örneğinde olduğu üzere çıplaklık vurgusuyla resmedilen Uc bin Anak tasvirinde aynı zamanda başı üzerinde boynuna geçmek üzere olan kaya ve kayayı oyar vaziyette bir kuş figürü de kompozisyona dahil edilmiştir. Bu çalışmadaki örneklerde olduğu üzere *Zübdetü't-Tevârih* ve *Falname* gibi çeşitli tarih konulu yazmalarda da elinde kocaman balık taşıyan, suda ya da karada ilerleyen bir dev görünümündeki Uc bin Anak figürüyle karşılaşmaktadır. Ancak 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar mevcut *Acâibü'l-Mahlûkât* ve *Ġarâibü'l-Mevcûdât* nüshalarının çoğunluğunda Uc bin Anak'ın bu çalışmadaki iki nüsha tasvirinden farklı olarak, başının üzerindeki kaya parçası eşliğinde resmedildiği görülmektedir. Hz. Musa'nın asasıyla Uc bin Anak'ın ayağına dokunması anını resmeden minyatürler ise *Acâibü'l-Mahlûkât* ve *Ġarâibü'l-Mevcûdât* nüshalarının dışında 14. ve 15. yüzyıla ait *Camiü't-Tevârih*, *Mecmâü't-Tevârih* ve *Külliyât-ı Tarih* gibi tarih konulu çeşitli eserlerde de yer almaktadır. 16. yüzyıl sonlarına tarihlendirilen *Sevâkıb-ı Menâkıb* nüshaları ise Uc bin Anak tasvirleriyle ilgili olarak istisna teşkil etmektedir. Zira bu eserdeki anlatıya uygun biçimde Uc bin Anak'ın Hz. Musa tarafından kendisine uzatılan ekmek parçasını besmele çekerek yerken resmedildiği görülmektedir. Uc bin Anak dışında hatime bölümü tasvirlerindeki diğer meşhur sıra dışı yaratıklar da Ye'cüc ve Me'cüc kavmini temsil eden figürlerdir. Zülkarneyn kıssasındaki konumları dolayısıyla bu kavme dair rivayetlere *Acâibü'l-Mahlûkât* ve *Ġarâibü'l-Mevcûdât* dışındaki çeşitli eserlerde de rastlanmaktadır. Bilhassa 16. yüzyıl sonlarına tarihlendirilmiş *Ahval-i Kıyamet* nüshalarında yer alan Ye'cüc ve Me'cüc kavmine ilişkin tasvirlerdeki figürlerin, hatime bölümü tasvirlerindeki Mensek kavmi ile benzerliği dikkat çekmektedir. Tıpkı Mensek kavmi rivayetinde olduğu üzere fil kulağı gibi uzun ve geniş kulaklara sahip bu figürler kulaklarının birini yatak diğerini yorgan olarak kullanmaktadır. Hatime bölümü metninde Mensek kavminin Ye'cüc ve Me'cüc yakınında yaşayan bir kavim olarak tanıtılması dolayısıyla her iki kavim hususunda benzer oluşumların ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bu çalışmada incelenen *Acâibü'l-Mahlûkât* ve *Ġarâibü'l-Mevcûdât*'ın üç nüshasına ait hatime bölümü tasvirlerinde dönemsel farklılıklar ve bazı detaylar dışında büyük ölçüde metne bağlı bir resimleme gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Eserin farklı konulu tasvirlerinde her zaman metin-resim ilişkisiyle karşılaşmak mümkün değildir. Zira bu çalışmada incelenen nüshalarda ve Kazvî'nin eserinin diğer çoğu nüshasının metin kısmında gezen ya da melek tasvirleriyle doğrudan ilişkili açıklamalara rastlanmazken, hatime bölümü tasvirlerinde metin-resim ilişkisinin bulunması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA / BIBLIOGRAPHY

- And, M. (2008). *Minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitolojyası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akıncı, A. C. (1969). *Kıyas-ı Enbiya Kâbeye Doğru En Büyük Peygamberler Tarihi*, (C. 18), İstanbul: Sinan Yayınevi.
- Başkan, G. (2007). *Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da Kayıtlı Sürüri Çevirisi Acâibü'l-Mahlûkat Adlı Eserin Minyatürlerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Berlekamp, P. (2011). *Wonder Image and Cosmos in Medieval Islam*, New Haven: Yale University Press.
- Bozkurt, N. (2012). Üc b. Unuk. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 42, 34-35). (<https://islamansiklopedisi.org.tr/uc-b-unuk>)
- Carboni, S. (2015). *The Wonders of Creation and the Singularities of Painting a Study of the Ilkhanid London Qazwini*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Farhad, M. ve Bağcı S. (2009). *Falnama The Book of Omens*. USA: Smithsonian Institution.
- Gazâlî, (1975). *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, (C. 4), (A. Serdaroğlu Ter.), İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Gutmann, J., Moreen ve V. B. (1987). The Combat Between Moses and Og in Muslim Miniatures, *Bulletin of the Asia Institute*, (1), 111-122, Erişim: 2 Şubat 2022, (<https://www.jstor.org/stable/24048265>).
- Gutmann, J. (1989). More About the Giant Og in Islamic Art, *Bulletin of the Asia Institute*, (3), 107-114, Erişim: 2 Şubat 2022, (<https://www.jstor.org/stable/24048170>).
- Haral, H. (2014). *Osmanlı Minyatüründe Mevlânâ'nın Yaşam Öyküsü: Menâkıbü'l-Ârifin ve Tercüme-i Sevâkıb-ı Menâkıb Nüshaları*, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kazvîni (2000), *Acâibü'l-Mahlûkât ve Ğarâibü'l-Mevcûdât*, Beyrut: Müessesü'l-A'lemî li'l-Matbûat.
- Kut, G. (1988). Acâibü'l-Mahlûkât. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 1, 315-317). (<https://islamansiklopedisi.org.tr/acaibul-mahlukat>)
- Kut, G. (2010). Türk Edebiyatında Acâibü'l-Mahlûkât Tercümelere Üzerine, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları II Acâibü'l-Mahlûkât*, İstanbul: Simurg Yayınevi.
- Moor, B. ve Rezvan, E. (2002). Al- Qazwîni's Ajâ'ib Al-Makhluqât wa Gharâ'ib Al-Mawjûdât: Manuscript D 370. *Manuscripta Orientalia*, (8/4), 38-68.
- Seyhan, N. (1991). *Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Minyatürlü Yazma Eserlerin Kataloğu*, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi/Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul.
- Seyyid Lokman Aşuri (1583). *Zübdetü'l-Tevârih*, Türk İslam Eserleri Müzesi, 1973.
- Tûsî, (2012). *Acâyibü'l-Mahlûkât ve Ğarâyibü'l-Mevcûdât* (İnceleme-Tıpkıbasım). (G. Kut Haz.), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb00045957?page=420,421> (22.06.2022)
- <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb00045957?page=422,423> (22.06.2022)
- <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb00045957?page=424,425> (22.06.2022)
- <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb00045957?page=426,427> (22.06.2022)
- <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb00045957?page=428,429> (22.06.2022)

Hakem Değerlendirmesi: Çift “kör” hakem incelemesi.
Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek aldığını beyan etmemiştir.

Peer-review: Double-blind peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi | *Ege University, Faculty of Letters*
Sanat Tarihi Dergisi | *Journal of Art History*
ISSN 1300-5707 | e-ISSN 2636-8064
Cilt: 32, Sayı: 1, Nisan 2023 | *Volume: 32, Issue: 1, April 2023*

Sahibi (Owner): Ege Üniv. Edebiyat Fak. adına Dekan (On behalf of Ege Univ. Faculty of Letters, Dean): Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ ♦ Editörler (Editors): Dr. Ender ÖZBAY, Prof. Dr. İnci KUYULU ERSOY ♦ Yayın Kurulu (Editorial Board): Prof. Dr. Semra DAŞCI, Doç. Dr. Lale DOĞER, Doç. Dr. Sevinç GÖK İPEKÇİOĞLU ♦ İngilizce Editörü (English Language Editor): Dr. Öğr. Üyesi Elvan KARAMAN MEZ ♦ Yazı İşleri Müdürü (Managing Director): Doç. Dr. Hasan UÇAR ♦ Sekreteryaya - Grafik Tasarım/Mizampaj - Teknik İşler - Strateji - Süreç Yönetimi (Secretariat - Graphic Design/page layout - Technical works - Strategy - process management): Ender ÖZBAY

[İnternet Sayfası \(Açık Erişim\)](#) | [Internet Page \(Open Access\)](#)

DergiPark
AKADEMİK
<https://dergipark.org.tr/std>

Sanat Tarihi Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal of Art History is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in April and October.

